

KAZAK HALK KÜLTÜRÜNDE BİR YAŞA KADARKİ BEBEKLE İLGİLİ GERÇEKLEŞTİRİLEN GELENEKLERİN ANLAMSAL BOYUTU*

Semantics of the Traditions In the Kazakh Folk Culture Associated with a Baby Under the Age of One

Öğr. Gör. Ayım NAZAROVA**
Öğr. Gör. Gulzada TEMENOVA***

ÖZ

Her insan, dünya kapısını açtığı andan hayatının sonuna kadar, yaşamına odaklanması, anlam ve yön vermesi için paha biçilemez bir dizi gelenek ve ritüelleri gerçekleştirir. Gelenek, her ulusun din ve inancına, yaşam tarzına, ulusal kimliğine uygun olarak yüzyıllar boyunca biriken ve yaşam şartlarının ortaya çıkardığı bir dizi ritüeller birikimi, toplumda oluşan davranış kalıpları, günlük yaşamda bir kültürel grubu diğerinden ayıran ve sosyal eylemleri düzenleyen kabul görmüş davranış kurallarıdır. Her toplumun kendine özgü yaşam biçimi, gelenek ve görenekleri, inançları vardır. Kazak kültüründe çocukların yetiştirilmesi konusunda gelenek göreneklerin, âdetlerin, yasak ve tabuların, ritüellerin ve törenlerin özel bir yeri vardır. Kazak halkının gelenek ve görenekleri incelendiğinde, sadece bir bebeğin doğumuna ilişkin birçok geleneğin, âdetin, tabu ve yasağın olduğunu ve hatta bazı ritüellerin bebek doğmadan önce gerçekleştirilmeye başlandığını görmek mümkündür. Makalede, Kazak toplumunda yaşatılan ve bebeğin anne karnında gelişiminden dünyaya gelip yaşını doldurana kadarki dönemlerde yerine getirilen gelenekler ayrıntılı olarak ele alınıp bu geleneklerin türleri, özellikleri, önemi ve anlamsal boyutu üzerinde durulacaktır. Kazak halkının çocuk yetiştirmedeki kültürel mirasına bakıldığında aileyle ilgili sağlam bir gelenek tarihine sahip olduğu görülür. Çocuğun eğitimine ilişkin gelenekler, çocuğun doğumundan itibaren gerçekleştirilen eğitim geleneklerini, kız ve erkek çocuklarını gelecekte aile kurmaya, yaşamını sürdürmeye, hayata ve emek vermeye hazırlama kurallarını içerir. İnsanın doğumdan ölüme kadarki davranışları, etrafındaki insanlarla olan ilişkisi, tüm yaşamı geleneklerle desteklenir ve insanın dünyaya bakış açısını oluşturur. “Altı yıl aş bolsan da atanın saltın umıtpa” (altı sene aç kalsan da geleneklerini unutma) şeklindeki halk bilgelğine göre gelenek, insanların iş hayatına, inançlarına, günlük yaşamına dayanan, nesilden nesile geçen sosyal bir olgudur. O, ailenin yetiştirilmesiyle, eğitimle kalıplaşır. Bu yazıda Kazak halkının bebeğin anne karnında gelişiminden dünyaya gelip yaşını doldurana kadarki dönemde gerçekleştirdiği kursak şaşuw, jeriktik öris, kindik şeşe, jarıskazan, şildehana, itköylek, kalja, besik toy, kırkınan şıgaruw, bawırınan tabak aluw ve tusawkeser gibi âdet ve ritüellerin özellikleri ele alınmaktadır. Kursak şaşuw veya kursak toy, hamile kadın için eski dönemlerden beri gerçekleştirilen bir ritüeldir. Gelininin hamile olduğunu öğrenen kayınvalide tarafından düzenlenen kursak şaşuw ritüelinin amacı, etrafındakilerle sevincini paylaşmak ve o günün sonra anne adayına özel bir bakım gerektiğine dikkat çekmektir. Doğum sancıları başladığı anda gerçekleştirilen ritüel ise jarıskazan olarak adlandırılır ve bu ritüel kazan kaynayıp yemek hazır olana kadarki kısa bir süre içinde gelin sağ salım doğum yapсын niyetiyle yapılır. Bebek dünyaya geldikten sonra yeni doğan bebeği yerden kaldırma ve müjde isteme ritüeli gerçekleştirilir. Bebeğin göbeği kindik şeşe olarak adlandırılan çok çocuklu ve saygın bir kadın tarafından kesilir ve devamında halk bawı berik bolsın şeklinde dileklerde bulunup saçarlar. Belli bir süre sonra şildehana toyu yapıp yeni doğum yapan kadının kısa sürede eski gücüne kavuşması amacıyla kalja yedirilir. Bebeği avızdandıruv, bebeğe isim verme, beşik toy ritüelleri sırasıyla gerçekleştirildikten kırk gün sonra kırk çıkarma ritüeli yapılır. Altı yedi ay sonra bebek emeklemeye heves ettiği sıralarda bawırınan tabak aluw ritüeli, ayakta durmayı öğrenip adım atmaya başladığı sıralarda tusawkeser ritüeli gerçekleştirilir. Makalenin bütününde bütün bu ritüeller üzerinde ayrıntılı olarak durulmakta ve Kazak halk kültüründe bir yaşa kadarki bebekle ilgili yapılan ritüellerin anlamsal boyutuna açıklık getirilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Kazaklar, geleneksel kültür, bebek doğumu, doğumla ilgili ritüeller, çocuk yetiştirme.

-
- * Geliş tarihi: 19 Ocak 2020 - Kabul tarihi: 24 Şubat 2021
Nazarova, Ayım; Temenova, Gulzada. “Kazak Halk Kültüründe Bir Yaşa Kadarki Bebekle İlgili Gerçekleştirilen Geleneklerin Anlamsal Boyutu” *Milli Folklor* 129 (Bahar 2021): 176-191
- ** El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Şarkiyat Fakültesi, Türkoloji Bölümü, Almatı/Kazakistan, nazarovaayım@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2518-282X.
- *** El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Şarkiyat Fakültesi, Türkoloji Bölümü, Almatı/Kazakistan, gulzadakanat@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8569-0706.

ABSTRACT

Each person, from the moment of birth to the end of his life, performs a number of customs and rituals that carry invaluable meaning. Tradition is the generally accepted rules of behavior that accumulate over the centuries in accordance with the religion and beliefs, lifestyle and national identity of each nation, created by living conditions, patterns of behavior that form in society, separating one cultural group from another in everyday life and regulating social actions. Every society has its own form of life, traditions, customs and beliefs. Traditions, customs, prohibitions, taboos and rituals occupy a special place in the Kazakhs' process of educating the younger generation. If we look at the traditions and customs of the Kazakh people, we will see that there are many traditions, customs, prohibitions and rituals associated with the birth of a child. Some rituals begin even before the birth of a baby. This article discusses in detail the traditions performed from the birth of a child to the turn of the age one, and also emphasizes the features and importance of these traditions. In the heritage of Kazakhs connected with raising children, there are many traditions about the family. The traditions of raising a child include educational traditions that have existed since the birth of the child. These are the rules for preparing girls and boys for family formation, survival and work in the future. Traditions shape a person's behavior from birth to death, his worldview and relationships with others. From folk wisdom, "Altı zhil ash bolsan da atannın saltın umıtpa" (even if you are hungry for 6 years, still do not forget the tradition), we see that tradition is a social phenomenon based on beliefs and everyday life of people and handed down from generation to generation. It is formed with upbringing given by parents. In this article, the basics of the Kazakh traditions connected with the newborn child are discussed such as kursak shashu, jeriktik oris, kindik sheshe, jariskazan, shildehana, itkoylek, kalja, besik toi, kyrkynan shigaru, baurınan tabak alu and tusaukeser. Kursak shashu or kursak toy is the ancient ritual dedicated to pregnant woman. The purpose of the kursak shashu ritual, performed by a mother-in-law, who found out that her bride was pregnant, is to share her joy with others and draw attention to the fact that after this day, the expectant mother needs special care. The ritual performed at the time when it started the pain of childbirth, called jariskazan. This ritual is performed with the intention that the bride will give birth unharmed for a short period of time until the cauldron boils and the food is ready. The rituals such as the lifting newborn baby off the ground and asking for good news takes places after the birth of a child. The child's umbilical cord is cut off by a large and respected woman called kindik sheshe. After this she cuts baby's hair while people say wishes like bawı berik bolsın. After a certain time following birth, there is a celebration called shildehana. In order to regain former strength the mother of a child has to eat kalja. In 40 days after the rituals such as balanı avızdandıruv, giving name to a child, besik toy there is a ritual called kırk çıkarma. After six or seven months, the bawırınan tabak aluw ritual is performed when the baby is eager to crawl, and the tusaukeser ritual is performed when he learns to stand and starts to step. The entire article covers all these rituals in detail, as well as explains the semantic meaning of rituals performed in Kazakh folk culture associated with a baby under the age of one.

Key Words

Kazakhs, traditional culture, baby birth, birth-related rituals, child upbringing.

Giriş

Kazak kültüründe doğum öncesi, doğum esnası ve doğum sonrası uygulanmış ve hâlâ yaşatılmakta olan gelenekler ve yöntemler vardır. Kazaklar eskiden beri çocuklara değer veren bir halktır ve "Besiksiz üyde bereke bolmaydı" (Beşiksiz evde bereket olmaz) şeklinde ailedeki neşe ve refahı çocukla ilişkilendirmişlerdir. "Balalı üy, bazar" (Çocuklu ev pazar yeri gibidir) şeklinde bir ifadeyle çocuklarının gürültüsünden geçilmese bile, çocuklarının sayısını belirtmekte çekinmişlerdir. Birileri çocuklarının sayısıyla ilgili soru soracak olurlarsa, "Kudayğa şükür, biraz jaman karalar bar ğoy" (Allaha şükür, epey yaramazlar var ya) diye, kesin bir şey söylememeyi tercih etmişlerdir. Ebeveynler, oğulları büyüyünce evlendirip gelin almak, gelin alıp oğlunu evlendirince torun görmek ister. "Balam balım, balamnın balası, canım" diye, torun sevmek ister. Yeni gelen geline koyunun *ultabarnı*, yani şırdan yedirme âdetini yerine getirmesi de gelecekle ilgili iyi temennilerle ilgilidir. İhtiyarların yeni gelen gelinin eğilip verdiği selamına karşılık, "Köp jasa, übirli şübürlı bol, karağım!" (Çok yaşa, çoluk çocuğa karış yavrum) derken, nine-lerin "Ul tap! Etegin baladan keppesin!" (Oğlan doğur! Eteğin çocuktan kurumasın!), "Kazanın bulı, jörgegin sulı bolsın!" (Kazanın buharlı, bebek bezin hep ıslak olsun) diye

bata, yani dua etmesi, Kazak kültüründe neslin, çocukların ne kadar önemli olduğunu gösterir.

İnsanlığın kültürel çeşitliliğinin giderek kaybolduğu ve toplumların tektipleştiği günümüzde, Kazak halkı sahip olduğu gelenekler vasıtasıyla bir yandan kendi öz kimliğini korumayı başarırken, öte yandan bu öğeleri değişen hayat şartlarına uyarlayarak kuşaktan kuşağa aktararak sürdürebilmektedir (Kınacı 2017: 142).

Oğlunu evlendirip gelin alan bir anne zaman içinde gelinini kontrolde tutar, her hareketini dikkatle izler, davranışlarındaki küçük değişiklikleri göz ardı etmez. Sadece kayınvalidesi değil, aynı zamanda görümceleri veya yakınındaki büyükler iyilik işaretini göreceklere anı beklerler. Hamile kalan gelinin iştahının kesildiğini gören kadınlardan biri, kayınvalidesine gelip, “Gelininizin karnı beyaza bürünmüş” diye, gelinin hamile olduğunu duyurur. Müjdeli haberi ilk ulaştırana kayınvalide, teşekkür etmek için *kulak sü-yinşi* (müjdesini) verir ve emin olduktan sonra evin kapısının sağ tarafına beyaz başörtüsünü bağlar. Bu, bir yandan ilk defa bebek sahibi olmaya niyetlenen gelini ata-babaların ruhu korusun şeklindeki iyi niyetle yapılan görenek iken diğer yandan etrafa iyi haberi duyurma şeklindedir. O günden itibaren büyük küçük herkes geline gelecekteki anne gözüyle bakar ve saygı gösterir, her türlü yardımda bulunmaya çalışır (Arğınbayev 1996: 68).

Kursak Şaşuv Ritüeli

Müjdeli haberi alan kayınvalide, yakınlarına ve tanıdıklarına sofraya kadınlar arasında *kursak şaşuv* veya *kursak toy* diye adlandırılan geleneksel ziyafet verir. Gelen misafirler eli boş gelmez, her biri evlerinden çeşitli yiyecekler getirir (Arğınbayev 1996: 67). Amaç, gelinin aşerdiği yiyeceği bulmaya yardımcı olmaktır. *Kursak şaşuv* ziyafetinin önemi ve amacı da budur. Çünkü anneliğe yeni adım atmakta olan genç kadın daha önce yaşamadığı duygu ve hisler içinde olur, canının ne istediğini ve neye aşerdiğini anlamakta güçlük çekebilir. Böyle zor bir süreçte tecrübe sahibi yakınların anne adayına akıl verip aşerdiği yiyeceği bulmasına ve yemesine yardımcı olmalarının, kutsal bir iş ve sevap sayıldığı bilinmektedir.

Bazen anne adayının aşerdiği yiyecek türünün bulunmadığı dönemler de olabilmektedir. Böyle durumlarda anne adayının yakınları da aşerilen yabani hayvan eti, balık gibi yiyeceklerin bulunmasına da yardımcı olmaya çalışırlar. Burada hamile kadının eşinin av avlamaması, tuzak kurmaması, olta atmaması, yani canlı bir varlığa zararının dokunmaması gerekir şeklinde önemli bir yasağa da dikkat edilmektedir. Bu durum, anne karnındaki bebeğe zarar verir düşüncesiyle ilgilidir (Ahmetova 2018: 8).

Kazak efsane ve destanlarında aşerilen yiyeceğin hiç beklenmedik bir tür yiyecek de olabileceği bahsi geçmektedir. Bu, anne adayının kendi seçebileceği bir şey değil, istem dışı gerçekleşen gizemli bir hadisedir. Halk arasında söylenile gelen efsanelerle destanlarda kaplan kalbine, ayının, kurdun, ular ve şahin gibi kuşların etine aşeren anneden doğan çocukların büyüdüklerinde korkusuz, akıllı olacağı şeklinde dile getirilir. Örneğin, Jalantös Batır’ın annesi Aktumar’ın kurdun göğüs etine aşerdiği, Şapıraştı Batır’ın annesi Jupar’ın ise erkek kurdun ciğerini çiğ hâlde yiyerek aşermesini giderdiği efsanelerde yer almaktadır (Ahmetova 2018: 8).

Bir künden Aytolkın,
Jerigin ayttı, jasardı.
Kutırğan kaskır talağın,
Şaldan talap kıladı...
Kaskırdı izdep tabadı.
Sadağınan tartkan ok
Ökpege dal baradı.
Kaskırdı soyıp sabalap,

Günlerden bir gün Aytolkın,
Aşerdiğini söyleyip rahatlar.
Kudurmuş kurt dalağın,
İhtiyardan talep ediyor...
Kurdu arayıp buluyor.
Yayından attığı ok
Akcığere isabet ediyor.
Kurdu kesip parçalıyor,

Talağın alıp kaskırdın
 Üyge taman kuladı.
 Keledi dep bul şalın
 Aytolkın joldan kütap turadı.
 Jerigi kanbay otka sap,
 Şala-şarpi pisirip,
 Kempirin endi jep edi,
 Jerigi soğan kanadı

Dalağını kurdun alıyor
 Eve doğru yöneliyor.
 Gelecek diye bu ihtiyar
 Aytolkın yolunu gözlüyor.
 Aşermesi geçmeyip ateşe koyup,
 Alel acele pişirip,
 Kocakarı şimdi yer yemez,
 Aşermesi de geçiyor,

şeklinde, Alpamıs Batır'ın annesi Aytolkın'ın da kurdun dalağına aşerdiği dile getirilmektedir (Babalar Sözü 2006: 116-117).

Kazaklarda *jerik asın jegendey balbıradı* (aşerdiği aşı yemiş gibi mayıştı), *jerik ası tabılğanday kuwandı* (aşerdiği yiyeceği bulmuş kadar sevindi) şeklinde ifadeler vardır ve ifadelerden de anlaşılacağı üzere anne adayı aşerdiği yiyeceği bulup yedikten sonra hiçbir şeyle kıyaslanamaz bir huzura ve rahata kavuşur, yüzü nurlanır ve yüzüne bir sevinç ifadesi yerleşir, etrafına merhametle yaklaşır ve hayat kalitesi yükselir. Bu durum, anne karnındaki bebeğin de sağlıklı büyümesini etkiler.

Anne adayının aşerdiği yiyecek bulunmadığı durumlarda kadın doğum yapana kadar yediklerini hazmedemez, başı döner, morali bozulur ve iyice hâlsiz düşer. Kazaklar bu duruma *it jerik* (köpek aşermesi) der ve bu durum doğacak olan bebeğe de tesir eder, çünkü annenin aşermesi, öncelikle bebeğin herhangi bir şeye duyduğu eksiklikten kaynaklanır (Tolubayev 1991:61-62). Aşermesi geçmeyen anneden doğan bebek hâlsiz ve zayıf olarak doğar, büyüyene kadar ağzından suyu akar, sürekli ağlar ve huzursuz olur. Tecrübeli büyüklerin dediklerine göre, doğan bebeğin herhangi bir organında bulunan sakatlık da anne adayının aşerdiği yiyeceği bulup yiyememesinden kaynaklanabilmektedir.

Gelinin Bakımı

Dünyaya çocuk getirmek, çok zor ve kutsal bir süreçtir. Kazaklar, *hamile kadının bir ayağı yerde, diğer ayağı mezarda* diye, anne adayını çeşitli tehlikelerden korumuş ve sakin bir hamilelik geçirmesini sağlamaya çalışmıştır.

Hamile kadına birinin zarar vermesinden sonra karnındaki bebeği beş ayı geçmiş olup, ölü doğarsa yarım; eğer kadına atlı kişi çarpar ve bebek ölü doğacak olursa, bu bebek beş ayını da doldurmamışsa ölen bebeğin her bir ayı için bir yıllık, beş-dokuz aylık sabinin her bir ayı için ise bir deve bedel ödenmiştir. Bebek doğar doğmaz öldürülmüşse bir insan olarak sayılmış ve tam bir bedel ödenmiştir. Hamile bir kadını öldürdüğü için kadın ile karnındaki bebeğin bedeli yüksek olmuştur; eğer suçlu kimse evlat sahibi olmayan kısır ise veya kör, engelli, akıl hastasıysa ona yarım bedel uygun görülmüştür (Kartaeva 2016: 196).

Könilsizden közsiz bala tuwadı (Moralı bozuk anneden gözsüz bebek doğar) diye, doğacak bebeği daha dünyaya gelmeden düşünen yakınları, ileriki dönemlerde *gelin morali* diye adlandırılan bir gece tertipler ve anne adayına moral verip, neşesini yerine getirmeye çalışır. Halk, olumlu bir ruh hâline sahip olan anneden doğan bebeğin de merhametli, hisli, insanlara yakın olacağına inanmıştır ve bu, günümüzdeki tecrübelerle de sabitlenmiş bir durumdur. Gelini hamile kalan kayınvalidenin en önemli görevlerinden biri, gelininin zamanında ve sağlıklı beslenmesine dikkat etmek olmuştur. Kayınvalide gelininin özellikle süt ürünlerini, meyve ve sebze tüketmesini sağlar, temizliğine dikkat etmesine, hoş kokulu otlarla banyo yapmasına yardımcı olur.

İnsanın gücünü doğadan aldığına inanan büyükler, gelecek nesillerin sağlıklı olması için gelinlerine, “Güzelim, yüksek dağlara bak ki, torunum yüce olsun; geniş bozkırlara, ufka bak ki, torunum cömert olsun; çiçeklerle yeşilliklere bak ki, bebeğin güzel olsun;

Bulağın kaynağını aç ki, bebeğin merhametli, kibar olsun” (Ahmetova 2018: 16) şeklinde tavsiyelerde bulunup tabiata değer vermeye, iyi nitelikleri doğadan öğrenmeye yönlendirmişlerdir. Doğumu yaklaşan anne adayının yalın ayak yürümesini sağlayarak “Kutsal toprak ana, sen yardım et, bebeği bela ve zararlı şeylerden koruyarak doğumunu hafiflet” diye dualar ederek gelinin bedenindeki fazla enerjiden, vücudunda bulunması ihtimal kötü ve yabancı güçlerden kurtulmasına, sinir sisteminin düzenli çalışmasına, kendini iyi hissetmesine yardımcı olmuştur. Anne adayını, “Bebek ay gibi ışıklı, bilgili olsun” diye, ay ışığında gezdirmiş, “Bebek su gibi temiz, berrak ve kutsal olsun” diye, aylı gecede bulak suyunda veya gölde yıkamış ve hemen ardından, yanan ateşte ısınmasını sağlayıp “Bebek etrafına ateş gibi merhametli, ışıklı, güçlü olsun” diye, iyiliğe, güzelliğe inandırıp güç vermişlerdir. Soğukla sıcığa sırayla değiştirerek vücuda güç kuvvet vermeyi büyükler eski zamanlardan beri bilmişlerdir.

Kindik Şeşe (Manevî Anne)

Kazak halkında *kindik şeşe*, özel bir öneme sahip, değerli kimsedir. Bebeğin annesinden sonraki en saygın yakını sayılır. Kadın hamile kalınca anne adayına uygun *kindik şeşe* aranmaya başlanır ve kendi istekleriyle bu görevi üstlenmek isteyenler de olur. Onların içinden kayınvalide, “Şu kişi iyi huyludur, hep neşeli gezer”, “Şu kişinin davranışı iyidir, işleri bereketlidir” gibi yorumlarda bulunarak seçilecek kişinin iyi huylarını dikkate alır ve torununa *kindik şeşe* seçer. Seçtikleri *kindik şeşeyi* misafir ederler ve o günden sonra daha yakın olmaya başlarlar. Bu, büyük bir güven ve onurdur.

Kindik şeşenin görevleri içinde anne adayının ev işlerine yardımcı olmak, onun yorulmamasını, doğru beslenmesini sağlamak, anne olmaya hazırlamak, *ay sancısı*, *hafta sancısı* gibi sancıların günlerini hesaplayarak yaklaşan doğum gününü belirlemek ve ona göre yatağını tertemiz hazırlamak, evi ardıç, üzerlik otuyla temizlemek, doğumun kolay geçmesi için her gün anne adayının sırtına koyunun kuyruk yağıyla masaj yapmak ve soğuk almamasını kontrol etmek gibi işler vardır. Anne adayını sağlıklı bir şekilde doğum yapıp kendisini ne kadar hızlı toparlarsa *kindik şeşe*, “Kindik şeşenin niyeti kabul oldu, eli hafifmiş” şeklinde övgüye ve itibara sahip olur. Kindik şeşe doğum sonrası da anne ile bebeğin bakımına yardım eder ve *itjeyde* (bebeğin ilk gömleği) dikip getirmek de onun görevleri içindedir (Arğınbayev 1996: 71). Bununla birlikte, çocuğun hayatındaki evlenme düğününe kadarki bütün merasimlerde yanında bulunur, destek olur. Kazak kültüründe ebeveynleriyle birlikte *kindik şeşeye* de aynı saygı ve ilgi gösterilir, yuva kurduktan sonra da arada ziyaret edilerek duası alınır, birlik ve dostluk bağları sürdürülür. Kazaklarda, “Çocuk *kindik şeşeye* benzer”, “Şu çocuk filancanın *kindik çocuğu* ya, huyu da ona benzemiş” şeklinde deyişler vardır ve bunların doğruluk payı da yok değildir çünkü bebek dünyaya geldiğinde onu ilk kucağına alan, göbek bağı kesen kimsedeki bazı niteliklerin bebeğe de geçtiği bilinmektedir.

Akkoldu Ana (Akkollu Anne)

Eskiden göçebe hâlde yaşayan Kazaklarda donatılmış doğumhaneler olmadığı bilinen bir gerçektir. Bu dönemlerde halka tanınmış, elleri şifalı, ağız dualı doğum yaptıran *akjarkın ana*, *akkoldu ana* diye adlandırılan ve ebe görevini üstlenen kadınlar olmuştur (Ahmetova 2018: 25). Onların *akkollu anne* olarak adlandırılmalarının sebebi, doğum sırasında bebek ters gelip, anne ve bebeğin hayati tehlikeye düştüğü anlarda yeni kesilen koyunun iyice temizlenmiş kalın bağırsağını eline geçirerek bebeği düzeltip sağlıklı bir şekilde doğum yapmasını sağlamasından kaynaklanmaktadır. Koyunun kalın bağırsağı ise doğal eldiven görevi görmüş ve zararsız sayılmıştır. Ayrıca, doğum sancısı çeken kadının dişlerinin sağlam kalması ve zayıflamaması için ağzına çiğnesin diye darı koydukları da bilinmektedir.

Akkollu anneler kendileri *kindik şeşe* olmamışlardır. Kazak geleneklerinde anne ve bebeğin bakımıyla ilgilenen ve *kindik şeşe* olmaya hazırlanan kadının elinden bu görevi almak, edepsizlik olarak görülmüştür. Onlar sadece kendi mesleki görevlerini yerine getirmiş ve bebeğin sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesi yönünde büyük sorumluluk taşımışlardır. Başarıyla tamamlanan her doğum sonrası ailenin mutluluğunu sağladığı ve saygı gördüğü için de *akjarkın ana* (gönlü geniş anne) olarak adlandırılmışlardır.

Jarıskazan (Kazan Yarışı) ve Tüstü me? (Düştü mü?) Ritüeli

İnsan toplulukları gelişerek değiştiği için insan düşüncesine tesir eden ve belirli bir kavramın oluşmasına temel teşkil eden toplumsal olgular da aynı şekilde kalmayarak değişmektedir (Rysbayev ve Temenova 2018:113). Toplumsal yapı ve yaşam tarzı değişen olgulardır. Kazak halkının bazı gelenek göreneklere, âdetleri nice tarihî ve zor dönemleri atlatarak günümüze kadar ulaşırken bazıları da değişen yaşam koşulları neticesinde tarihe karışmış veya unutulmaya yüz tutmuştur. Günümüzde doğumhanelerde doğum yapılması nedeniyle unutulmaya yüz tutmuş bu tür ritüellerden biri, *jarıskazan* ritüelidir.

Kadının doğumu yaklaştığı andan itibaren birkaç kadın ateş yakıp kısa bir sürede hazır olan bir yemek türünü hazırlamaya başlarlar. “Kazan kaynayıp yemek pişene kadar bebek dünyaya gelsin”, “kadın çarçabuk doğum yapsın” niyetiyle kazan ile doğumu *yarıştırarak* dilek dilerler (Sanik 2016: 487). Böylece, doğumun hızlı ve acısız gerçekleşeceğine inanılır ve doğum sonrası ziyafet çekilip ardından düğün yapılır.

Buna benzer şekilde unutilan bir başka ritüel, *tüstü me* diye adlandırılır. Bu ritüel kadın doğum sancısı çekerken yapılır. Gücü kuvveti yerinde olan delikanlılar ile kadınlar tokmak gibi ağırca bir aleti ellerine alır, evin çevresini bu aleti yere vurarak döner ve “Tüstü me?” (Düştü mü?) diye seslenir, içerideki kadınlar ise “Tüstü!” (Düştü!) diye yanıt verirler (Toleubayev 1991: 65). Bu ritüelin amacı, kadına manevi destek sağlamak ve kendine olan güvenini arttırarak doğumu kolaylaştırmaktır.

Yeni Doğan Bebeği Yerden Kaldırma ve Müjde İsteme Ritüeli

Bebek doğar doğmaz kadınlar *jerden köterip aluw*, yani bebeği yerden kaldırma ritüelini gerçekleştirirler. Bu ritüeli çok çocuklu, iyi huylu, aileye yakın sayılan kadınlardan biri gerçekleştirir ve bu kadın doğum yapan kadının kayınvalidesinden müjde ister. Bazen böyle güzel haberi veren çocukların da dışarıda merakla bekleyen baba adayıyla akrabalarından da müjde istediği görülür. Onlar, “Yılıkcı mı?”, “Nakişçi mi?” diye, bebeğin cinsiyetini öğrenmeye çalışırlar. Müjdesi hemen verilmediği durumda müjde isteyen çocuk onlardan birinin başlığını alıp götürür. Müjde isteyen ev sahibi “istediğini al” der veya onu memnun edecek bir hediye verir (Sanik 2016: 487).

Kindik Kesuv (Göbek Bağını Kesme) Ritüeli

Bebek doğar doğmaz önceden kararlaştırılan *kindik şeşe* (manevi anne) bebeği kucağına alıp göbeğini baltayla veya bıçakla kesip ipe bağlayıp kesilen yere kül serpiştirir. Aynı balta başka bebekler için kullanılmayıp kenarda saklanılır (Aydarhanova 2014: 314). *Kindik şeşeye* de hediyeler verilir saygı gösterilir.

Bebeğin doğumundan sonra çıkarılan plasenta artıkları ile kesilen göbek parçası hakkında da süregelen gelenekler vardır. Kazak kültüründe bununla ilgili eski dönemlerden beri uygulanan gelenekler, yüzyıllar boyu yerleşen inanç neticesinde gizemli bir güce dönüşmüş, kutsal sayılmıştır.

Atalarımız, *erkek, tüzdün tunısı, aysel, üydin ırısı* (Erkek, dışarının nefesi, kadın, evin refahıdır) diye, kız çocuğunun göbek bağı ile plasenta artığını “aileye mutluluk ve bereket getirsin” niyetiyle ocağın başına gömmüştür ve bununla ilgili olarak “ocağın başına tükürme, ocağın başına basma” şeklinde yasaklar yer etmiştir. Erkek çocuğunun plasenta artığını ise “yurdunu, halkını koruyan namuslu adam olsun” diye, uzak bir yere götürüp

temiz toprağa gömmüşlerdir. Erkek çocuğun göbek bağı aynı zamanda “evin sahibi, soyunun devamı, evinin direği olsun” niyetiyle doğduğu evin kapısının altına gömmüşlerdir ve “eşiğe basma” şeklindeki yasak da bu gelenekle ilgilidir (Toleubayev 1991: 68).

Şildehana (Bebek Dünyaya Geldikten Sonra Yapılan Merasim)

Şildehana, aileye yeni bir üyenin katılması sebebiyle paylaşılan sevinç merasimine verilen addır. Aile, dünyaya gelen bebeği müjdeleyerek haberciler aracılığıyla etrafa haber salar. Haberciler, doğan erkek bebek ise *at ustar* (atın dizginini tutan), *kurık ustar* (kement tutan) diye, kız ise *keste tiger* (nakış işler), *şolpı tağar* (saç süsü takar) şeklindeki kibar benzetmelerle duyurur. Bu duyurma işinde de millî edep ve asalet bulunmaktadır. Kazak geleneklerine göre güzel haberleri yakınlarına müjdelememek ayıp sayılır. Bu nedenle akrabalık bağlarını zayıflatmamak için böyle durumlara çok dikkat edilir. Müjde getiren kişiye de her zaman hediyeler verilir ve memnun edilerek gönderilir.

Kazaklarda bir kişinin doğumu ve ölümüyle ilgili olarak gerçekleştirilen geleneklerden birine *Şildehana/Şilde Kuzet* adı verilir ve bu yeni doğan bebeği veya ölen kimseyi kötü ruhlardan koruma amacıyla tutulan gece nöbetleridir (Toleubayev, 1991: 129) şeklinde de açıklamalar mevcuttur.

Şildehana düğününe davetli davetsiz herkes katılabilir. Gelenler, *Bawı berik bolsın* (bağı/ipi sağlam olsun) dileğinde bulunur. Bu dileğin anlamının, Kuran’daki “*Hep birlikte Allah’ın ipine (İslâm’a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın...*” suresine ve Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed’in (SAV) “*Kim cemaatten bir karış ayrılırsa İslâm bağı boynundan çıkarmış olur ancak cemaate tekrar dönerse o zaman başka*” hadis-i şerifine dayandığı hakkında rivayet edilir, yani bu göbek bağı/ipi, şeriat bağı/ipedir (Akanulı: 2016: 5 Mayıs). Kazakların yeni doğan bebeğe bu dilekte bulunarak bebeğin İslam inancını benimsemesini, şeriat yolunda olmasını dilediği düşünülmektedir.

Kazak deyimler sözlüğünde *Bawı berik bolsın* ifadesinin, 1. Yeni doğan bebeğe kutlu olsun, uzun ömürlü olsun anlamındaki dilek ve 2. Güçlü, kalıcı, sarsılmaz olsun anlamında kullanıldığı bildirilmektedir (Kenesbayev, 2007: 134).

Günümüzde de sürdürülen bu gelenekte sofralar kurulur, bebeğe iyi dileklerde bulunur, şarkılar şiirler söylenir, ezgiler çalınır ve sevinçler paylaşılır.

İtjeyde veya İtköylek (Bebegin İlk Gömleği)

İtjeyde, bebeğin adım attığı dünyada giydiği ilk elbisesidir. Onu sadece *kindik şeşe* getirir. Bu sıradan bir gömlek değil, kumaşı oyarak kol yapıp elle dikilen ve geçici kullanım için hazırlanan bir gömlektir. *İtjeyde*, bebeğin cildini tahriş etmeyecek bir kumaştan dikişleri dışında olacak şekilde geniş ve uzun olarak dikilir. Geniş ve uzun olması, öncelikle bebeğin rahat etmesiyle ilişkilidir. Diğer yandan da şu kısacık yaşam yolunda sıkıntı ve fakirlik çekmeden rahat yaşaması niyetiyle ilgilidir. Bebek kırk gününü doldurana kadar bu elbiseyi kullanır (Arğınbayev, 1996: 71-72).

Kırk gününü doldurduktan sonra çıkarılan gömleğe kuruyemiş, şekerlemeler koyup onu köpeğin boynuna bağlayarak serbest bırakırlar (Toleubayev, 1991: 75). Çocuklar köpeği yakalayıp boynundaki *itjeydeyi* çözüp içindeki ikramları paylaşır ve gömleği büyükler için iade edip hediyeler alır.

Resim 1: İtjeydeyi yakalamaya çalışan çocuklar ve bebek bekleyen anne.

Resim: Almas Sırgabayev.

(<https://informburo.kz/kaz/yrymny-zhamany-bolmaydy-yryma-nege-sened.html>)

Kazak halkı köpeğe “yedi hazinenin biri” diye değer vermiştir. *İtjeydenin* köpeğin boynuna bağlanmasının belli nedenleri vardır. Köpek, insanın koruyucusu ve sadık bekçisidir ve birden fazla yavru doğurur. Öncelikle bu nedenle doğan bebeğin ardından gelen kardeşleri çok olsun diye *itjeydeyi* köpeğin boynuna bağlarlar.

Kazak Türkçesinde *it candı* ve *it kırk candı* şeklinde deyişler vardır. Bu deyişler köpeğin dayanıklı, cesur olmasıyla ilgili söylendiği için, bebeğin de cesur, azimli ve dürüst olması, yaşamda karşılaştığı zorluklarla baş edebilmesi niyetiyle de *itjeydeyi* itin boynuna bağlanır (Toleubayev, 1991:76). Bu diğer bir nedendir. Zaman zaman *itjeydeyi* çocuğu olmayan kadına verme ritüeli de uygulanmış ve onun bebek sahibi olacağına inanılmıştır.

Kalja (Yeni Doğum Yapan Kadına Verilen Yiyecek Türü)

Kazak geleneklerinde oldukça önemli ve mutlaka yerine getirilmesi gereken geleneklerden biri, yeni doğum yapmış kadın için koyun kesip *kalja* yedirmektir. *Kalja*, *kal-jıraw*, yani hâlsiz düşmekle ilgilidir. Önceden bakımı yapılmış koçun çorbasını ve etini yedirmeye *kalja beruw* denir. Doğum yapmış ve hâlsiz düşmüş kadına *kalja* verilmemesi kocası için büyük bir kusur ve günah olarak kabul edilir.

Menin sorlu şeşeme kalja kayda, Benim zavallı anneme kalja nerde,
“Koy sat” dep akem bardı körşi bayğa “Koyun sat” dedi babam zengin komşusuna,
şeklinde 20. yüzyıl başlarında yaşayan şair Sultanmahmut Torayğırov’un (1992:105) da dile getirdiği gibi bu gelenek herkes tarafından mutlaka yapılması gereken bir uygulama olarak kabul edilmiştir.

Kazakistan’ın bazı bölgelerinde *kaljayı* kadının yakınları getirirler. Bunun yanı sıra yakın akrabalar da boş durmaz, *kaljası üzülmesin* (kaljasız kalmasını) diye koyun getirirler. Çünkü bir soyun devamını sağlamakta olan anne için bu geleneği yerine getirmek, çok sevaplı ve kutsal bir iş olarak kabul edilir.

Anne ile yeni doğan bebeğin kendilerini toparlamalarında, sağlıklı olmalarında *kaljanın* önemi büyüktür. Kadın *kalja* çorbasıyla güçlenip, sütü çoğalıp eski gücüne kavuşurken bebek de anne sütüne doyup daha sağlıklı olur ve daha çabuk büyür.

Kalja için kesilen hayvanın boyun omurgası bütün hâlde pişirilip kadına verilir ve etine bıçak değdirmeden elle koparıp yenmesi istenir. Ardından, bu kemiğe ip geçirilerek kapının üzerine asılma ritüeli uygulanır. Bu ritüel, bebek boynunu kısa bir sürede kendi

başına tutabilecek dereceye gelsin ve boynu düz olsun niyetiyle yapılır (Toleubayev, 1991: 75).

Kazaklar, “Şilde teri şıkpaşa kırk türlü kırsık jabıladı” (Doğum teri çıkmasa kırk türlü bela yapışır) diye, doğum yapan kadının her türlü bakımıyla (soğukla sıcaktan, rüz-gardan koruma, diş ve saç sağlığına dikkat etme, yüz ve fiziksel güzelliğinin geri kazanılmasına yardımcı olma) yakından ilgilenmiştir ki bu da nesillerinin çoğalmasını sağla-yan kadına olan hürmetten ve merhametten kaynaklanmaktadır.

Bununla birlikte, bebeğin hızlıca toparlaması, kemiklerinin gelişmesi ve vücudunda çeşitli yaralar çıkmaması için kırk güne kadar tuzlu suda yıkanır,

Tau, tau, tau	Tau, tau, tau
Sılamak menen,	Yağlamak benden,
Katıp kalmak senen.	Sertleşmek senden.
Menin kolim emes,	Benim elim değil,
Bibi Fatıma, Bibi Zuhra kolı,	Bibi Fatıma, Bibi Zuhra eli,
Umay ana, Kambar ana kolı!	Umay ana, Kambar ana eli!
Tastay kıl,	Taş gibi yap,
Temirdey kıl.	Demir gibi yap.
Süttey ak kıl.	Süt gibi beyaz yap.
Dert üyge kirmesin,	Dert eve girmesin,
Balağa tiymesin.	Çocuğa değmesin,

diye maniler söylenerek yağlayıp masaj yapılır (Babalar Sözü, 2011: 60) .

Bebeği Avızdandırur/Uvız (Kolostrum/Ağız Sütü)

Yeni doğan bebekle ilgili yerine getirilmesi gereken geleneklerden biri, bebeğe ağız sütünü vermektir. *Nesibesi kem bolmasın* (rızkı az olmasın) diye, yeni doğan bebeğe ke-sinlikle su vermezler. Ağız sütü annenin ilk sütüdür ve vitamin açısından çok zengin ol-duğu için bebeği türlü hastalıklardan korur, hayata uyum sağlamasını kolaylaştırır, di-rençli ve sağlıklı olmasına yardımcı olur, bağışıklık sistemini güçlendirir. Kazaklarda, “Uwızına jarımağan ömüründe jarımaydı” (Ağız sütüne doymayan hayatta da doymaz, yoksulluk çeker), edepli, namuslu, yurduna ve halkına değer veren insanlara söylenen “uwızına jariğan” (ağız sütüne doymuş), edepsiz, merhametsiz, kendi soyuna üstten ba-kan soysuzlara söylenen “uwızına jarımağan (ağız sütüne doymamış)” şeklinde sözler kullanılmaktadır. Bütün bu deyişler, ağız sütü verme ritüelinin ve neticelerinin Kazak kültüründe ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Bebeğe İsim Verme

Kazak halkının çok önemli buldukları geleneklerden biri, çocuğa isim vermektir. Her anne ve baba çocuğuna güzel ve anlamlı isim koymak ister. İsim koyma geleneğini yerinde getirirken de çocuk onlara benzesin niyetiyle tarihte yaşayan kahramanların, söz ustalarının, adaletli kadınların, ezgi ustalarıyla şairlerin isimlerini koymaya çalışırlar. Ay-rıca, isim koyma görevini sıradan bir insana değil, herkesin saygı duyduğu, ağız dualı, çok görmüş ve yaşamış kimselere yüklemeyi ve onların duasını almayı bir ayrıcalık ola-rak görürler. Kazak halkında bebeğin kulağına ezan okuyup ismini söylemek, mutlaka yapılması gereken bir uygulamadır. Böylece kulağı bu isme alışır ve zihni kabullenir diye inanılır. Müslümanların, “İnsanın ömrü ezanla namaz arasındadır” dedikleri gibi, doğar-ken ezanı okunur ölürken namazı kılınır. Bir başka husus, bebek doğar doğmaz ölürse veya düşük gerçekleşmişse bile isim koyarak toprağa verilir fakat cenaze namazı kılınmaz (Ahmetova, 2018: 45).

“Kırk kişiden biri Hızır’dır” diye bazen eve gelen tanrı misafirine de isim verdirdik-leri olmuştur. Göçebe yaşam biçimine göre bebek yaylada doğsa *Jaylaubay*, *Şildebek* diye, kışlakta doğsa *Kıstaubay*, güzün doğsa *Küzembay*, Nevruzda doğsa *Naurızbay* diye

de isimler verilmiştir. Bunun yanı sıra bebeğin haftanın hangi günü dünyaya geldiğiyle ilgili olarak da *Düysenbek, Düysenbay, Seysenbay, Sarsenbay, Beysenbek, Cumabek, Cumatay, Cumabergen, Senbek, Jeksenbay* şeklinde isimler koyulmuştur. Bir ailenin hep kız çocuğu oluyorsa ardından erkek çocuğu doğması ümidiyle *Ulbosın, Ulmeken, Uljalğas, Uljan, Ulbala, Toydık (doydık), Toyğan, Toyum* diye isimler verilmiştir (Kuralulı, 1998:74). "... Eşi sürekli kız doğurup erkek çocuğuna sahip olamadıklarında en son doğan kızlarına *Uluğan* (Erkek doğuran) ismini verirler" (Aydarhanova, 2014: 313).

Besik Toy (Beşik Toy)

Kazak kültüründe bebek dünyaya geldikten sonra gerçekleştirilen merasimlerden biri, *besik toy*'dur. Besik toy, çocuğun yaşamındaki toyların en önemlilerinden sayılır. Bebeğin göbek bağı kuruyup düştükten sonra bu toy yapılır ve akrabalar hediyelerle gelir. Bebeği beşiğe koymadan önce mutlaka ardıc veya üzerlik otuyla beşiği temizlenir ve

"Alas, alas, baladan alas!

İyesi keldi, paleden köş!

Alas, alas, baladen alas!

Közi jamannın közinen alas!

Sözi jamannın sözinen alas!

Kırk kabırğasınan alas,

Otuz omurtkasınan alas.

Alas, alas, çocuktan alas!

Sahibi geldi, beladan geç!

Alas, alas, beladan alas!

Gözü kötünün gözünden alas!

Sözü kötünün sözünden alas!

Kırk kaburgasından alas,

Otuz omurgasından alas"

şeklinde dilekler dileyerek dualar edilir (Babalar Sözü: 2011: 60-61).

Resim 2: Beşiği üzerlik otuyla temizleme

(<https://www.caravan.kz/gazeta/obychai-predkov-68522/>)

Üzerlik otunun mikropları öldürüp ortamı temizlediği, tedavi edici özellikleri ilmi bakımdan da ispatlanmıştır. Eczacı Elmira Kapsalyamova üzerlik otunun farmakolojik özellikleri olduğunu belirtmiştir. Bu otun bakterilere karşı savaşabileceğini, bütün bunların araştırma sırasında ortaya çıktığını ifade etmiştir (<https://sptnkne.ws/m9j6>).

Resim 3: Beşiğe koyma ritüeli

<https://abai.kz/post/39294>

Beşiği temizleme işlemi tamamlandıktan sonra kurutulmuş peynir ve tatlı çeşitlerinden oluşan saçı (ikramlar) hazırlanır ve beşiğin ortadaki deliği olan yerden aşağı doğru bırakılıp, “Tıştı ma?” (Sıçtı mı?) diye sorulur. Ellerini açıp bekleyenler “Tıştı!” (Sıçtı!) diye sevinip beşiğin deliğinden düşen ikramları paylaşırlar. Bu, birkaç kez tekrarlanır ve bu gelenek *tıştırma* diye adlandırılır (Toleubayev, 1991: 72). Bu gelenek bir açıdan beşiğe yatacak bebek tuvalet ihtiyacını kolaylıkla gidersen, zorlanmasın; diğer yandan bebeğe bereket, zenginlik bulaşsın ve ömür boyu varlık içinde yaşasın inancına dayanmaktadır.

Tıştırma ritüelinden sonra beşiğin döşemeleri yerleştirilir. Öncelikle idrarın beşiğe sıçramaması için idrar kabının içine kum veya kül koyarak beşik deliğine yerleştirilir. Ardından koyunun kaval kemiğinden veya ardıç ağacından oyularak yapılmış idrar borusu, kuş yatağı, yastıkları, örtüleri, bağları ve beşik örtüsü gibi döşemelerle bebek beşiğe yerleştirilir (Arğınbayev, 1996: 76). Genellikle beşikte kullanılan malzemeler göze hoş görünen açık renkli kumaşlardan dikilir ve dış örtüleri nakışla, örneklerle süslenir. Bu, bebeği doğuştan itibaren güzelliğe alıştırmak için yapılır. Beşik döşemeleri yaz ve kış mevsimleri için ayrı olur. Döşemeler, yazın hafif kumaşlardan, kış için sıcak tutan kumaş ve dokumalardan hazırlanır.

Bebek beşikte korkmasın, nazar değmesin diye beşiğin baş tarafına puhu kuşu tüyü, nazar boncuğu, muska, boyalı aşık kemiği, kartal toynağı gibi malzemeler asılır ve yastığının altına kama veya çakı koyulur (Babalar Sözü, 2011: 61). Ayrıca ağzı dualı ihtiyar nineler *bata* verirler (dua ederler).

Beşik toy sırasında beşiğin üzerine beş, yedi bazen dokuz türlü örtü örtülür (Toleubayev, 1991: 73). Bu ritüel, bebeğin uykusu iyi, sakın ve düzenli olsun, büyüdüğünde de zengin, cömert ve hayırsever olsun diye yapılır. Beşiğin üzerine örtülen örtüler düğüne gelen ninelere verilir ve duaları alınır. Beşiğe bebeği koyan kadına da “Eliniz hafif olsun, gelinimize sizin yolunuz nasip olsun” diye ayrı bir *besikke salar* adlı hediye verilir.

Besik Cırı (Beşik Ninnisi)

Ninni ve beşik cırı için insanoğlunun duyduğu ilk şiirdir denilebilir. Dili, dini, gelenekleri, yaşam şartları birbirlerine benzemese de ulusların hepsinde ninni söylenir ve amaçları ortaktır.

Ninni çocuğun davranış biçimini şekillendirmede anahtar rol oynar. Ninni bebeği heyecandırır, hislerini uyarır ve onu neşelendirir, ayrıca da ulusal bir terbiye verir. Anneler, ulusal inanç, ahlaki değer ve erdem tohumlarını ninni aracılığıyla ekerler ve ninniler çocuk yetiştirme alfabesi sayılır. Nazik, yavaş, tiz bir sesle ninni söyleyen anne sesi, doğumdan itibaren çocuğun kulaklarına işler. Ninninin sabit bir versiyonu yoktur, her anne içinden geldiği gibi özgün bir biçimde söyler ve ağızdan ağıza, nesilden nesile aktararak ulusun manevi hazinesi hâline gelir. Bu manevi miras günümüzde de canlılığını korumaya devam etmektedir. Örneğin,

Aldiy, aldiy, aldiy böpem,

Aldiyleşem keledi-au,

Neşe türlü ölenim.

Altınnan bolsın şümeğin,

Kümisten bolsın tübeğin.

Ninni, ninni, ninni bebem,

Ninni söyledikçe çıkmakta,

Çeşit çeşit şarkılar.

Altından olsun şümeğin,

Gümüşten olsun tübeğin...

şeklinde içeriğe sahip ninniler vardır (Babalar Sözü, 2011: 41).

Resim 4: Bebeğine beşik ninnisi söyleyen anne

(<http://almaty-akshamy.kz/s-biine-besik-zhy-ry-n-ajty-p-oty-r-eken/>)

Beşiğin tam olarak ne zaman kullanılmaya başladığı hakkında kesin bilgiler mevcut değildir, fakat çok eski devirlerden beri nesilden nesile aktararak canlılığını koruduğu bilinmektedir. Geçen yüzyılın seçkin bilim adamı, tarih, etnografi, arkeoloji, filoloji, sanat alanlarında verdiği emekleri için onurlandırılan Alkey Marğulan'ın *Ejelgi Cır Anızdar (Eski Destanlarla Efsaneler)* adlı 1985 yılı yayımlanan çalışmasında beşiğin daha Hun çağında bilindiği hakkında şu bilgilere yer vermiştir: “Orta Kazakistan’daki Hun sanatının en çok bulunan yeri, Kökçetau bölgesindeki Burabay Gölü kıyılarıdır. Oradaki sadece bir höyükten birçok altın, gümüş ve bronz eşyalar ortaya çıkmıştır. Orada bulunan desenler yaşamın üç farklı arzusuna denk gelmektedir: a) Bebeğin beşiğine değer verme, b) Kadına güzel takılar yapma, c) At koşum takımını süsleme. En güzel desenler bebeğin beşiğini süslemek için tasarlanmıştır” (1985: 368). Bu tür verilere bakılacak olursa beşik, çok eski devirlerde kullanılmaya başlamış, çok kutsal sayılan ve babadan oğula kalan manevi bir mirastır.

Kazaklar beşiği genellikle esnek ve hoş kokulu dallardan, ağaçlardan hazırlarlar. “Dalbeşikten yer beşiğe kadar”, “Terbiye dalbeşikten” şeklindeki ifadeler bununla ilgilidir. Ayrıca, eski bir beşik ninnisi örneğinde olduğu gibi beşiği ardıç, kayısı, iğde gibi dayanıklı, kurtlanmayan, kolaylıkla çürümeyen ve hoş kokulu ağaçlardan hazırlarlar.

Jılama böpem jılama,
Anaşındı kıynama.
Arşa ma eken besigi?
Alar ma eken akesi?
Örik pe eken besigi?
Süyer me eken akesi?
Jide me eken besigi?
Aldiy, aldiy, aldiy-ay...

Ağlama, bebeğim, ağlama,
Anneciğini zor durumda bırakma.
Ardıçtan mıdır beşiği?
Alacak mıymış babası?
Kayısıdan mıdır beşiği?
Öper miymiş babası?
İğdeden midir beşiği?

Ninni, ninni, ninni... (Babalar Sözü, 2011: 47).

Eski zamanlarda beşiği kına, aşıboyası gibi doğal saf boyalarla boyamışlardır. Bunun nedeni bu boyalara sinek, karınca ve çeşitli böceklerin yaklaşmamasıdır. Kazak kültüründe beşik üzerinden atlanmaz, beşiğe ayakla dokunulmaz. Bu tür hareketler yasak ve günah sayılır. Beşiği kırmak, “neslin kurusun” anlamına gelir ve bu tür bir hareketi ancak düşmanlar yapar. Beşik tamamen yıprandığında ve kullanılamaz bir hâle geldiğinde ise yakılır ve külleri temiz toprağa veya ağacın dibine gömülür.

Kırk Çıkarma Ritüeli

Bebeğin yaşamındaki özel geleneklerden bir diğeri ise kırk çıkarma ritüelidir. Bu ritüelin de kendi anlamı, kökeni ve amacı vardır. Kırk çıkarma ritüeli, bebeğin kırk günlük olmasıyla, et ve kemiklerinin birleşmesiyle ve bebeğin yaşama uyum sağlamasıyla ilgili-

dir. Bu özel günün şerefine ziyafet verilir ve geleneksel kırk çıkarma ritüeli gerçekleştirilir. Erkek bebeğin 37-39. gününde, kız bebeğin ise daha hassas ve zayıf olması nedeniyle 40. gününde kırkı çıkarılır. Bu ritüelden yola çıkarak Toleybayev, bebeğin dünyaya geldiği günden itibaren ilk kırk gün Kazaklar tarafından “diriler” sınıfına dâhil edilmediğini öne sürmektedir (1991:130).

Resim 5: Kırk suyu ritüeli. Resim: Almas Sırgabayev.

(<https://informburo.kz/kaz/yrymny-zhamany-bolmaydy-yryma-nege-sened.html>)

Eski dönemlerde kırk suyu, derin kuyudan alıp kaynatılarak hazırlanmıştır. Kırk suyu için özel bir kovaya temizlenmiş gümüş bir yüzük ve bilezik koyulur. “Gümüş şifa için, altın süs içindir” diyerek gümüşün bakteri üremesini engelleyen özelliğine inanılır. Gümüş suyu arındırır ve suda bulunan istenmeyen maddeleri yok eder. Misafir kadınlar, büyükten küçüğe olmak üzere sırayla, tahta bir kaşık yardımıyla kovada özel olarak hazırlanmış bu sudan iyi dileklerini söyleyerek dökmeye başlar. Bir kişi de kaç kaşık su döktüğünü sayar. İyi dilekler söylenerek doldurulan bu gümüşlü suda bebek, üzerinde kuru yer kalmayacak şekilde yıkanır. Kazaklar bu ritüeli gerçekleştirirken hem gümüşün şifalı oluşuna hem de güzel dileklerle dökülen suyun olumlu enerjisine inanmışlardır. *Şilde kotur* (bebek uyuzu) olmasın diye bebeğin el ve ayak parmaklarının arasını, kulaklarının içini ve dışını, burun boşluğunu, koltuk altlarını ve sonunda da bütün vücudunu dikkatle yıkarlar. Banyo sonrasında yumuşak ve güzel bir kumaştan manevi annesi tarafından dikilmiş *adal jeyde* (helal gömlek) adlı gömlek giydirilir. Aynı gün bebeğin *karın saçı* olarak adlandırılan anne karnındaki saçları ve tırnağı kesilir. *Karın saçı* kesilmediği durumda bebeğin sıkça hastalanacağına, tırnağından da rahatsızlık duyacağına inanılır. Alınan karın saçı ve tırnaklar kutsal sayıldıkları için temiz bir yere gömülürken banyo suyu da ayak basmayacak bir yere dökülür. Kırk suyu ritüeline katılan misafirlere suyun içindeki gümüşlerle birlikte başka hediyeler de verilir (Arğınbayev, 1996: 78).

Bawırınan Tabak Aluw Ritüeli (Bağrından Tabak Geçirme)

Kazak halkı doğanın kurallarına uygun olarak yaşamış ve buna göre yaşamlarını yönlendirmiştir. Bebeğin büyümesi sırasında gerçekleştirilen ritüeller de bu kurallarla uyumludur. Bebek doğar, kırk çıkarır, gülümser, oturur, emeklemeye başlar. Emeklemek, bebeğin kollarını, sırtını, kaslarını güçlendirir. Bebek emekleyerek çevresini tanır, bağımsız olarak hareket eder ve etrafını kendi başına yönetmeye çalışır.

Bebek emeklemeye alışınca ayağa kalkması gecikmesin diye, *bawırınan tabak aluw* ritüeli gerçekleştirilir. Bundan böyle dik dursun diye saygın kişiler bebeğin bağrının altından ikram dolu tabağı ileri geri yedi defa geçirir (Nüsipokasılı, 2014: 15-16).

Talpınıp örge örlesin!
Kulaşın kenge sermesin!
Biyikterge törlesin,

Çabalayıp yükselsin!
Kulacını geniş açsın!
Yükseklere ulaşsın,

Kaz, kaz turup erlesin! Ayağa kalkıp yetişsin!, (Ahmetova, 2018: 82)
şeklinde dileklerde bulunup bebek ayağa kaldırılır ve tebrikler iletilerek karnının altından geçirdikleri ikramlarla çay içilir.

Tusavkeser/Tusav Kesü (Köstek Kesme veya İlk Adım Ritüeli)

Bebeğin karnının altından tabak geçirme ritüelinden sonra bebek zaman zaman ayağa kaldırılıp “Kaz, kaz” diye ayakta durması öğretilir. Böylece bebeğin eklemelerinin kuvvetlenmesine yardımcı olunur. Ardından ellerinden tutulur ve “Tay, tay” diye söyleyerek küçük adımlar atmaya alıştırılır. Bu ritimler çocuğun hareketini ve yürümesini kolaylaştırır. Bu eğitimlerden geçtikten sonra, bebek kendiliğinden adım atıp yürümeye başlar ve bu dönemde ise Tusavkeser (İlk adım) ritüeli gerçekleştirilir.

Resim 6: Tusavkeser ritüeli

(<https://sharigat.kz/bas-meshitte-t-sau-keser-r-simi-tti/>)

Tusavkeser geleneği küçük bir toy ve sevinç kaynağı sayılır. Kazaklar bu ritüeli hasta, yavaş yürüyen, ağır hareket eden ihtiyarlara veya bekar kişilere yaptırmaz. *Tusav*, çalışkan, iyi huylu, verimli iş yapan, güvenilir ve tanınmış kişilere kestirilir. Burada ebeveynlerin tercihi rol oynar ve *tusavı* istedikleri, değer verdikleri kişiye kestirirler.

Tusav (köstek) olarak ala (siyah ve beyaz) bir ip veya koyunun kalınbağırsağı kullanılır. *Tusavkeserin* en eski ve en yaygın türü, ala (siyah ve beyaz) ipe kesilendir. Bunun anlamı, Kazaklardaki *birewdin ala jibin attamasın*, yani kimseye haksızlık etmesin ve kimsenin hakkını yemesin dileğine dayanmaktadır (Arğınbayev, 1996: 79). Aynı zamanda ala ip, yaşamın sembolüdür. Örneğin, gece ile gündüz, azla çok, yüksekle alçak, iyilikle kötülük, açlıkla tokluk ve benzerleri gibi yaratılan her şeyin bir karşıtlığı veya uç noktaları olduğunu temsil eder. İnsan yaşamında da böyle inişli çıkışlı ve karmaşık anların çok olması nedeniyle bu ip tercih edilir. Bebeğin ayağına ala ipi “İyiliklerle karşılaşip mutlu olduğunda insanlığını unutmasın, zorluklarla karşılaştığında pes etmesin, hayatın hüznüyle mutluluğunu eşit şekilde kaldırabilsin” diye görmüş geçirmiş, torun sahibi, engin yürekli nineler dua ederek bağlar ve önceden kararlaştırılan bir kişiye de bu ip bıçakla kestirilir. Ardından bebek biraz yürütülür, gelen misafirlere hediyeler verilir, ikramda bulunulur ve *tusavkeser* cırı söylenir.

Kaz, kaz balam, kaz balam,
Kadam bassan maz bolam.
Kürmewindi şeştik biz,
Tusavındı kestik biz.
Kaz, kaz balam, kaz balam,
Takımındı jaz balam.
Baskanına karayık,
Kadamındı sanayık,
Kaz, kaz balam, kaz balam...

Kaz, kaz bebem, kaz bebem,
Adım atsan sevinirim.
Düğümünü çözdük biz,
Kösteğini kestik biz.
Kaz, kaz bebem, kaz bebem,
Adımlarını at bebem.
Bastığına bakalım,
Adımlarını sayalım,
Kaz, kaz bebem, kaz bebem...

(Babalar Sözü, 2011: 63) şeklinde eğlenceli parçalar söylenir ve dualar edilir.

Tusavkeser bebeğin hayata attığı ilk adımdır. Ebeveynlerin, “Evladımız iyi insan olsun, adımı uğurlu olsun, yaşamında başarı ve başarısızlıklarla eşit şekilde baş edebilsin” dileğiyle gerçekleştirilen zengin ve derin anlamlara sahip geleneklerden biridir.

Sonuç

Yeni nesli ulusunun ve soyunun devamı olarak gören Kazak Türkleri, özellikle çocuk terbiyesine çok dikkat etmiştir. Çocukları çeşitli tehlikelerden, arsızlıklardan korumak, kötü alışkanlıklardan uzak tutmak, iyiye, güzelliğe, ahlaki üstünlüğe yönlendirmek amacıyla terbiyeye anne karnından itibaren başlamıştır. Makalede de ele alındığı gibi, çocuğun doğumu ve onun terbiyesiyle ilgili Kazaklarda eski zamanlardan beri süregelen halk deneyimine ve çeşitli inançlara dayanan bir dizi gelenek ve görenek mevcuttur. Bu gelenekler kendi içinde birbirleriyle bağlantılı manevi ve sanatsal bir zenginlik taşımaktadır. Bunların her biri felsefi düşüncenin ürünü olup derin köklere sahiptir ve zengin birer manevi mirastır. İncelemede ele alınan geleneklerle inançların anlamsal boyutuna bakıldığında, bu geleneklerin bazılarının hem doğanın üstünlüğüne olan inançla ilgili hem de İslamiyet’in kabulü ile ortaya çıkan izlerle ilgili olduğunu görmek mümkündür. Örneğin, bebeğin kulağına ezan okuma, haram ve helale dikkat etme, şeriat yolunda olmasını dileme, muska takma, nazara, kötü güçlere ve Hızır’a inanma bunlar arasında sayılabilir. Bütün bunlar, Kazakların önceki ve şimdiki inanç sisteminin getirdiği farzları ve yasakları harmanlayarak hayata geçirdiklerini, kuşaktan kuşağa aktararak ve kültürel zenginliklerini koruyarak günümüze kadar sürdürdüklerini göstermektedir. İncelenen geleneklerden bazıları günümüzde unutulmaya yüz tutmuş olsa da bazıları yeniden canlandırılarak Kazak kültürüne kazandırılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca bugün Kazakistan’ın bütün bölgelerinde canlı bir şekilde sürdürülen gelenekler arasında özellikle *şildehana*, *kindik şeşe*, *bebeğe isim verme*, *tusavkeser* sayılabilir. *Jarıskazan* ise Doğu Kazakistan’da (Semey, Öskemen) olmak üzere, yeni doğum yapan anneye *kalja* getirme geleneğinin de Kazakistan’ın birçok bölgesinde hâlâ yaşatıldığı görülmektedir. Ancak bebeğin plasentasını torağa gömme geleneği, unutulmuş ritüeller arasında sayılabilir. Fakat son dönemlerde Kazaklar, bu geleneği yeniden canlandırarak bebek plasentasını doğumhaneden almakta ve gömme ile ilgili uygulamaları yerine getirmektedir. Sonuç olarak geleneklerin yaşatılması, bir yandan kültürün canlılığını korurken diğer yandan millî edep ve terbiye kurallarının da çiğnenmemesini, geleneklerine değer veren ve ahlaki bakımdan gelişmiş bireylerin yetişmesini sağlar. Bu gelenek ve görenekler zaman süzgecinden geçmiş ve deneyimler sonucunda Kazak Türklerinin kültüründe yer etmiştir. Bu kültürel uygulamaların nesilden nesile aktarılması, unutulmaması ve yeniden canlandırılması ise somut olmayan kültürel mirasın korunması açısından oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Ahmetova, Zeynep. *Küretamır*. Almatı: Poligrafkombinat JŞS, 2018.
- Akanulı, Erkinbek. “Bawı Berik Bolsın” 05 Mayıs. 2016. <http://erkinbek.islam.kz/ru/post/bauy-berik-bolsyn-3894/#gsc.tab=0>, (son erişim 01.06.2020).
- Arğınbayev, Halel. *Kazak Otbası*. Almatı:Kaynar, 1996.
- Aydarhanova, Erke. Bala Tarbiyesine Katıstı İrmdar. KazUÜ Habarşısı. Tarih Seriyası. № 1 (72) 2014: 314. <http://almaty-akshamy.kz/s-biine-besik-zhy-ry-n-ajty-p-oty-r-eken/> (son erişim 19.01.2020) <https://abai.kz/post/39294> (son erişim 19.01.2020) <https://informburo.kz/kaz/yrymny-zhamany-bolmaydy-yryma-nege-sened.html> (son erişim 19.01.2020) <https://informburo.kz/kaz/yrymny-zhamany-bolmaydy-yryma-nege-sened.html> (son erişim 19.01.2020) <https://shariat.kz/bas-meshitte-t-sau-keser-r-simi-tti/> (son erişim 18.01.2020). <https://www.caravan.kz/gazeta/obychai-predkov-68522/> (son erişim 19.01.2020)
- Kapsalyamova, Elmira. “Adamdı Esinen Ayırwı Mümkin. Adıraspan Turalı Ne Bilemiz?” https://sptnkne.ws/m9j6_ (son erişim 10.01.2020)

- Kartaeva Tattigül ve Dauitbekova Marjan. “Kazak Halkının Geleneksel Hukukunda Cezalandırma Şekilleri”, *Millî Folklor* 111 (2017): 193-207.
- Kaskabasov, Serik. ve diğer. *Babalar Sözü*. Balalar Folklorı. Jüz tomдық. 72 cilt. Astana: Foliant Yayınları, 2011.
- Kaskabasov, Serik. ve diğer. *Babalar Sözü*. Batırlar Cırı. Jüz tomдық. 33 cilt. Astana: Foliant Yayınları, 2006.
- Kenesbayev, İsmet. *Frazeologiyalık Sözdük*. Almatı: Arıs Baspası, 2007.
- Kınacı, Cemile. “Kazak Avulundan Kutlama Salonlarına, Popülerleşen Bir Kazak Geleneği: Tusavkeser Toyu”, *Millî Folklor* 115 (2017): 141-156.
- Kuralulu, Ayubay. *Kazak Dastürli Madeniyetinin Anıktamalığı*. Sözdük. Almatı, 1998.
- Marğulan, Alkey. *Ejelgi Cır Anızdar*. Almatı: Jazuşı Yayınları, 1985.
- Nüsipokasulı, Ayıp. *Tal Besikten Jer Besikke Deyin*. Almatı: “Öner-21-Ğasır” , 2014.
- Rysbayev, Amirzhan - Temenova, Gulzada. “Kazak ve Türkiye Türkçesindeki Anlamca Kaynaşmış ve Deyimleşmiş Fiillerin Anlamsal Yapısı”. *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*. 85 (2018): 113-128.
- Sanik, Zeynolla. *Kazak Etnoğrafyası*. Almatı: Ann Arıs Baspası, 2016.
- Toleubayev, Abdeş. *Relıktı Doıslamskık Verovaniy v Semeynoy Obriyadnosti Kazahov (XIX – naçalo XX v.)*. Almatı: Ğılım Yayınları, 1991.
- Torayğirov, Sultanmahmut. *Adaskan Ömür. Kedey* (poem). *Kim Jazıktı. Kamar Sulu*. Almatı: Rauan, 1992.